

Feltárás az aquincumi katonaváros délkeleti régiójában II.

(Bp., III. ker. Dugovics Titusz tér 13-17.)

Az ÁMRK épületének tervezett bővítését megelőzően egy több szakaszú kutatási program keretében folytattunk feltárást a területen 1998. augusztus 31 – december 1. közötti időszakban. Munkánkat a feltárás első szakaszának második ütemeként végezhetjük el, mivel ennek a programnak a keretében már 5 hetet dolgozhattunk 1994. őszén. (FACSÁDY 1995, 32-34)

A jelenlegi feltárási szakaszban részben a korábban megkezdett és időhiány miatt félbehagyott első, részben az ugyanekkor gépi munkával előkészített második szelvény sor megkutatására nyílt lehetőségünk.

A római kori topográfiát tekintve kiemelkedő jelentőségű helyen van a kutató terület:

– A Kr. u. 1. század második felében, előkerült feliratának tanúsága szerint Kr.u. 73-ban az Árpád-hídtól délre, a mai Hotel Aquincum helyén és környékén építette fel táborát az *ala I Tungrorum Frontoniana* nevű lovascsapat. A tábor körüli település – *vicus* – kiterjedésének, va-

Excavations in the south-eastern area of the Aquincum Military Town, II

(Bp., District III, 13-17 Dugovics Titusz Square)

These excavations were carried between August 31 and December 1, 1998 within the framework of a multi-stage project preceding the planned expansion of the ÁMRK building. Our work could be carried out as part of the second stage of the excavations, since a working period of 5 weeks has already been spent in this program during the fall of 1994. (FACSÁDY 1994, 32-32)

Within this period of excavations, work abandoned owing to a lack of time in the previously investigated area could be continued. In addition, a second row of squares, cleared by mechanical earth removal, could also be excavated.

From the viewpoint of *Roman Period archaeological topography*, the area under discussion here lay in a region of outstanding significance:

According to an inscription, dated to the second half of the AD 1st century, the *ala I Tungrorum Frontoniana* cavalry unit built its fort south of Árpád Bridge, in the environs of present day Hotel

lamint a temetőjének pontos területét jelenleg nem ismerjük.

– A Kr. u. 2. században a mai Flórián téren és környékén épült fel, s a 3. század folyamán is ezen a területen állt a *legio II Adiutrix* tábora. Az erődített tábort körülölelő település, az ún. táborváros – *canabae* –, egyik kiemelt része lehetett itt a tábor keleti előterében, ahol a környéken végzett korábbi megfigyelések és feltárások alapján, igényes berendezésű és díszítésű köz-, illetve magánépületei álltak.

– A későrómai korszakban (Kr. u. 4-5. század) telkünket is magában foglalta a korábbi legiótábor és a Duna között felépített erőd, melynek erődített kapuzatát a Fényes Adolf utcában, az ÁMRK épület sarkánál tárták fel. A kaput védő egyik patkó alakú torony egy szaka-sza a Dugovics Títusz tér 17. számú ház pincéjében került elő, a mai Templom utca vonalában és a Dugovics Títusz tér 13. ház pincéjében pedig a déli erődfallal vonalának és ugyancsak patkó alakú tornyai-nak jelzésszerűen bemutatott részletei láthatók. (FACSÁDY 1976, 145-151)

A korábbi időszakban a tábor előterében haladó, később pedig az erőd fő útvonalát jelentő római út nagyjából a mai Fényes Adolf utca vonalában haladt. A római kori to-

Aquincum in AD 73. The area of the settlement around this fort, i. e. the *vicus*, is unknown as of today as is the location and extent of the adjacent cemetery.

During the AD 2nd century, the fortress of the *legio II Adiutrix* was built in the area of present-day Flórián Square. It continued to stand there even during the AD 3rd century. A special section of the settlement that surrounded this fortified area, the so-called *canabae*, must have been located in the fort's eastern forefront, where earlier observations as well as excavations revealed the presence of highly ornamented public and private buildings.

During the Late Roman Period (AD 4th-5th century), the lot under discussion here was also included within the fort that had been built between the earlier legionary fortress and the Danube. The fortified gate of this later fort was discovered in Adolf Fényes Street, near the corner of the ÁMRK building. A section from one of the towers with a horseshoe-shaped ground plan was found in the cellar of the modern house at 17 Títusz Dugovics Square, lying parallel with present-day Templom Street. In the cellar of 13 Títusz Dugovics Square the line of the southern fortress wall and the

pográfia ismeretében folyamatos rétegződésre, jelentős, többször megújított épületekre számíthatunk a feltárás megkezdésekor.

Az első feltárási ütemre előírányzott szakasz a terület mint egy egyharmad része. A két kutatási periódus (1994 ősze és 1998 ősze) között eltelt idő alatt a félbehagyott szelvények és a nem védett maradványok állaga nagyon leromlott, a tanúfalak életveszélyessé váltak, ezért a korábban dokumentált részeket helyenként teljes egészében el kellett bontanunk. A feltárt szakaszon a legkorábbi időszak települési viszonyainak megfigyelésére csak metszetek készítésével volt lehetőség. A feltárásra előírányzott területrészt a felületben történő teljes bontást sem alaprajzilag, sem időben nem tette lehetővé. Ennek ellenére képet kaptunk egyrészt az eredeti, bolygatatlan talaj minőségéről és szintbeli elhelyezkedéséről, másrészt a különböző periódusok rétegeiről. Az altalajt sárga agyagréteg alkotja, mely felett sárgásszürke, lelet nélküli réteg van. A legkorábbi település meglétére csak a kerámianyagból következtethetünk, valamint abból, hogy az itt álló maradványok pusztulása után égett, faszenes réteg keletkezett. Ezt elsimították, s a 2-10 cm vastagságban a kutatott terület-rész teljes területén nagyjából azo-

similarly horseshoe-shaped ground plans of its towers are present in the form of markings. (FACSÁDY 1976, 145-151)

During the earlier period, the road that had passed along the fort's front and formed its main road subsequently, ran in the direction of present-day Adolf Fényes Street.

On the basis of data concerning Roman Period archaeological topography, a continuous stratigraphy and buildings renewed several times were expected.

The surface to have been excavated during the first phase of excavations was approximately one third of the research area. The state of the abandoned squares and non-conserved walls heavily deteriorated between the two periods of excavations (Fall 1994 and Fall 1998). The balks posed a clear threat to life and limb so that previously documented sections sometimes had to be completely removed.

Settlement patterns of the earliest habitation layer within the investigated area could only be observed by preparing sections. Owing to limitations in both space and time, the entire surface of the area to be investigated could not be excavated. Even this way, however, the original pedological characteristics of the

nos szinten találtuk meg. Az égésréteg felett szürkés-iszapos, leletekben gazdag réteget figyelhattunk meg, melyet egy kevertebb, többször bolygatott talajréteg követett.

Ezeket a rétegeket a kőépületek építése során átvágták. Legkorábban a nagyméretű, pilléres épület állhattott itt. Természetesen ennek is, csakúgy, mint a feltárt többi kőépületnek, csak töredékes része kerülhetett elő a mostani ásatási szakaszra előirányzott szelvényekben. Részei az 5., 7. és az 1., 2., 8. és 9. szelvényekben kerültek elő. Az épületből szelvényrendszerünkkel csak egy keskeny részt metszhettünk ki, alaprajza csak sejtethető. Északi (1.kép) és déli oldalán egy-egy 80 cm vastag fal zárta. Az északi fal alapozása nagyrészt agyagba rakott, felmenő fala kis, faragott kváderekből készült. A déli fal keleti, 1. szelvényben levő része az alapozásig visszabontott, habarcsba rakott felmenő falrész csak a 9. szelvény nyugati részében van. Az északi falat délről, a déli falat északról 3,70 m-re pillérsor kíséri. Ebből az északi részen három, (2.kép) a déli részen négy feltárását és dokumentálását tette lehetővé a rendelkezésre álló terület kiterjedése. A pillérek egymástól való távolsága 2,45 m. Az alapozásuk azonos, s megegyezik az A és B. falakéval: agyagba rakott kövek, majd az építési réteg alatti kb.

undisturbed subsoil as well as the stratigraphy of various periods could be delineated. The subsoil was formed by a yellow layer of clay, covered by a yellowish-gray, archaeologically sterile layer. The existence of the earliest habitation could only be inferred from the recovered sherds and from the fact that the structures which had stood here had been destroyed and reduced to a burnt layer of charcoal. This layer had been leveled to a thickness of 2 to 10 cm, evenly, all over the surface in the investigated area. A grayish-silted layer, rich in artifacts, appeared above the burnt strata. The next layer was formed by a mixed layer of soil showing signs of multiple re-deposition.

These layers were cut through during the construction of stone buildings. The large building with pillars must have been the earliest to have been erected here. Naturally, only fragments from this building could be recovered in the squares planned for the present excavation period as was the case with the other stone structures. Parts of this pillared building came to light in Squares 5, 7 and 1, 2, 8 as well as 9. Only a narrow segment of this building could be investigated by the system of squares, therefore its ground plan can only be guessed

1.kép: A pilléres épület északi zárófala
Figure 1. The northern end wall of the pillared building

2.kép: Az egyik pillér az átvágott rétegsorral és az építési réteggel
Figure 2. One of the pillars with the transected stratigraphic sequence and the construction layer

at. The building's northern (Figure 1) and southern ends were each closed by a 80 cm thick wall. The foundation of the northern wall was mostly built into clay, the wall itself was made from small, dressed stones. The eastern section of the southern wall, falling within Square 1, is represented only by remains deconstructed down to the foundations. Higher wall remains, embedded in plaster, were discovered only in the western part of Square 9. Rows of pillars ran parallel south of the northern wall and north of the southern wall respectively, at a distance of 3.7 m in both cases.

Owing to the size of the excavated area, three of these were uncovered in the northern part (Figure 2), while four were similarly excavated in the south. The pillars were located at a distance of 2.45 m from each other. Their foundations were identical to those of walls A and B: they were built from stones embedded in clay, reinforced with plastering above a depth of 50 cm below the construction surface (Figure 3). The wall itself, which survived to varying degrees above the construction surface, was made using the same technique. The foundations of the entire building extend down to the sub-soil, cross-cutting earlier archaeological strata. In the case of

50 cm-től kezdődően a köveket habarccsal erősítették meg. (3.kép) Ugyanilyen technikával készült az építési réteg felett változó magasságban megmaradt falrész is. Az egész épület alapozása a bolygatatlan altalajig nyúlik, átvágva a korábbi rétegeket. Az épület járószintje nem, csak építési rétege dokumentálható. Az átlag 10 cm vastagságú, egyenletes felületű meszes – kőporos réteg természetesen a fal mellett és a pillérek körül vastagabb, az épület belseje felé vékonyodik, helyenként el is tűnik. A pillérek között az épület belső részének mérete 12,50 m. Az épületen belüli tagolódást a feltárás jelenlegi szakaszában nem tudtunk megfigyelni. Északi részét részben egy későbbi, apszisos épület (4.kép) építéskor bontották el, melyet a megkutatott területészaki részén tártuk fel, a 6. és 6/a. szelvényekben. Ennek az épületnek csak a déli része van a telekhatáron belül. Az épületet többször átépítették. Első periódusából a délről határoló falrész, a hozzá csatlakozó, csak kis töredékében, alapjaiban fennmaradt nyugati, valamint a keleti falának kis része maradt meg. Az épület alapozása a csak az északi területészen megfigyelhető, 2. számú égésréteg felettig nyúlik le. (5.kép) A 2. periódusban a déli falrészt nyugat felé megtoldották. A fal alapozása rész-

3.kép: A déli oldalon lévő egyik pillér bontása
Figure 3. Excavating one of the pillars located on the southern side

this building, the floor surface could not be recognized, and only the construction surface could be documented. The approximately 10 cm thick layer with limestone dust forming an even surface is thicker near the walls and around the pillars. It thins, or sometimes even disappears toward the building's interior. The internal size of the building is 12.5 m between pillars. No sub-division within the construction could be observed at this stage of excavations. The northern part was partially removed during the construction of a later building with an

ben agyagba rakott, felső részén habarccsal erősített, egyes szakaszai *opus spicatum* technikával készültek. Az épület bővítésekor az északi helyiséget is megnagyobbították. Ezen a falszakaszon nagy darabban,

4.kép: Az apszisos épület déli zárófala és a hozzá épített apszis maradványa

Figure 4. The southern wall of the building with apsis with remains of the adjacent apsis

5.kép: A terület északi részén az apszisos épület alatti égésrétegek
Figure 5. Burnt layers below the building with apsis in the northern section of the investigated area

apses (Figure 4). This latter construction was uncovered in the northern section of the investigated area in Squares 6 and 6/a. Only the southern section of this building, reconstructed several times, was found

within the modern lot's boundary. Its first period is represented by the southern wall and surviving adjacent foundation fragments of the western and eastern walls. The foundations of this building can be observed only in the northern area, where it reaches down to the level of the 2nd burnt layer (Figure 5). The southern wall section was extended toward the west during the 2nd period of this building. The foundation of this wall was partially embedded in clay, while its upper part was reinforced with plastering. When the building was expanded, the northern room was also made larger. Within this section of

összefüggően megmaradt az eredeti vakolat, mely azonban az időjárás viszontagságainak következtében, a sok eső miatt már az ásás folyamán erősen omlott. A helyiséghez délről egy íves, minden bizonnyal apszisos részt építettek. (6.kép) Ennek nagy részét azonban a későbbiek során, az újkori beásásokkal és kúttal teljesen elbontották. Az épület déli zárófalának folytatása kiszedett állapotban a szelvény keleti metsztfalában megfigyelhető. Így pillanatnyilag az épületből három, csak részben rekonstruálható helyiséget tudunk megkülönböztetni: a legdélebbi, apszisos helyiséget, egy ettől északra levőt, valamint egy nyugati, padlófűtéssel ellátott, terrazzopadlós helyi-

the wall, the original plastering survived in one piece over a large surface. Its condition, however, rapidly deteriorated owing to prevailing weather conditions, including rain during the course of excavations. An addition of an arched ground plan, probably an apses, was built onto the southern part of this room (Figure 6). The majority of this construction, however, was completely destroyed by Modern Age disturbances, including the digging of a well. The continuation of this building's southern closing wall may be detected in the square's eastern section in the form of removed stones. For the time being only three, partially distinguishable rooms could

be picked out in this building: the southernmost room with the apses, another one to the north of it and a western room with floor heating and terrazzo floor. In the present phase of excavations only the south-eastern fragment of this room could be uncovered. The original floor level could be estimated only on the basis of the traces of floor heating. The

6.kép: Az apszisos épület nyugati helyiségének fala és az apszis ívének részlete

Figure 6. The wall of the western room in the building with apsis together with details of the adjacent apsis

séget, melynek csak a délkeleti töredékét tudtuk ebben az ütemben kibontani. Az eredeti járószintre csak a padlófűtés nyoma alapján következtethetünk. A nyugati helyiségben levő padlófűtés terrazzo padozata összetöredezett, részben beszakadt. Az épületet freskók díszítették, az északi helyiség tömelékrétegéből festett vakolattöredékek kerültek elő a terrazzopadló töredékeivel. Feltűnően sok terra sigillata töredék került elő az épület helyiségeiből és környékéről. A leletek közül egy csaknem épségben előkerült, sokáig használatban levő későrómai mécses érdemel figyelmet.

A pilléres építmény „belsejében” került elő egy annál későbbi kőépület (3. számú épület). Jelenleg mindössze egy helyiségét ismerjük, falai a 3., 5. és 8. szelvényekbe nyúltak. Habarcsba rakottak, vegyes falazásúak, vastagságuk 65 – 70 cm. Az épület helyiségének jelenleg meghatározható észak-déli belső mérete kb. 6 m, nyugati zárófala nincs meg, járószintje nem ismert. Ugyanezen a területen, a 3. és kis részben a 8. szelvényben állt egy ma már csak pusztulása révén ismert, földbe ásott római ház. Alaprajza lekerekített sarkú téglalap. Valószínűleg kapcsolatban állt azzal a csak nyomaiban megmaradt római kemencével, illetve égetőhellyel, melynek

terrazzo floor above the floor heating had cracked and partially collapsed in the western room. This building was decorated with wall paintings and fragments of painted plastering were also found among the fragments of terrazzo floor in the rubble of the northern room. A remarkably great number of Samian ware fragments were recovered from the rooms of this building and its environment. Of the finds, an almost intact Late Roman lamp that had enjoyed long use deserves particular attention.

A later stone building (No. 3) was identified within this pillared structure. For the time being, only one of its rooms is known, the walls of which extend into Squares 3, 5 and 8. These walls were also built utilizing a mixed technique with stones embedded into plastering, attaining a width of 65-70 cm. The inner length of this room of the building is approximately 6 m in the south, its western closing wall is missing and not even its floor level is known. Within the same area, in Square 3 and, to a lesser extent, in Square 8 a Roman Period pit-dwelling was also found. It could, however, be recognized only in its destroyed form. This dwelling had an oblong ground plan with rounded corners. It was probably associat-

maradványait a 3. és az 5. szelvényekben lehetett megfigyelni. Egy újkori pince nagy részét megsemmisítette, meglétére s az itt folyó ipari tevékenységre csak az átégett rétegből és az előkerült összeégett, rontott maradványokból (*imbrex*) következtethetünk

A későrómai korszakban több épület állt a területen Ezek közül kettő részletét bontottuk ki. Az egyik a 3. épülettől délre, az 1. és 2. szelvényben került elő. A 3. épületnél későbbi, részben annak falára épült. Falazása vegyes technikával készült, a kövek között helyenként kiegyenlítő téglasort alkalmaztak. Falvastagsága 60-65 cm. Az épületből csak az egyik helyiség északnyugati sarokrésze maradt fenn. A 8. szelvényben került elő a másik, az előzőhöz hasonló falazású épületrész. Csak egy északkeleti falsarok maradt ránk, nagyon sok római tegulatöredéket tartalmazó vegyes falazással. Mérhető falvastagsága 65 cm, belső oldalának síkját megbontták.

Az ásátás során több római köemlék került elő, melyeket az Aquincumi Múzeum kőtárában helyeztünk el. A kövek nem az eredeti helyükön álltak, valószínűleg – a rétegtani megfigyelések alapján – a középkor folyamán szállították azokat a megtalálás helyére. Már 1994-ben

ed with the Roman Period oven/fireplace, whose traces could be observed in Squares 3 and 5. The majority of this dwelling was destroyed by a Modern Age cellar. therefore, the existence of this cellar and the industrial activity that may have taken place here could be inferred only from the burnt layers and the burnt and damaged debris (*imbrex*).

During the Late Roman Period, several buildings stood in this area. Two of these were excavated in detail. One of them was located in Squares 1 and 2, south of Building 3. It post-dates Building 3, however, since it was in part erected above its wall. The late wall was constructed using a mixed technique: the rows of stones were, in some places, leveled with rows of bricks. This wall was 60 to 65 cm thick. Only the northwestern corner of one of the rooms has survived. The remains of another building, with a similar wall construction, was found in Square 8. In this case, only part of the northeastern corner was found. It had been built using a mixed technique, with the application of numerous tegula fragments. The measurable thickness of this wall was 65 cm, its inner surface was damaged.

Excavations brought to light several Roman Period stone monu-

előkerült egy ép oltárkő, melyet a helytartói hivatal egyik beosztottja állított Jupiter tiszteletére. Az idei év leletei azok az egymás mellé feliratokkal lefelé helyezett sírkövek, melyek már az idehelyezés után törhettek el. A három sírkő mindegyike feliratos, feliratuk teljes épségben ránk maradt. Ábrázolásaik töredékesebbek, az egyiknek a felső képtáblája teljes egészében hiányzik. A kerámia leletek közül említésre méltó egy csaknem ép későrómai mécses, melyen jól látszik a használat nyoma, valamint egy terrakotta szobor fejecské. (7.kép) Jelentős mennyiségű érem került elő, ezek közül egy ritka, jó állapotú Regalianus érem figyelemre méltó. A le-

7. kép: Terrakottából készült szobrocska feje
Figure 7. Head of a terra-cotta figurine

ments, which have been deposited in the lapidarium of the Aquincum Museum. These stones were not found in situ. On the basis of stratigraphic observations, it seems likely that they were shipped to their respective find-spots during the Roman Period. A beautifully carved, intact altar stone was found as early as 1994. It was erected by one of the employees at the governor's office in the honor of Jupiter. This year's finds also include grave stones that had been placed on the ground with their inscriptions face down. These must have been broken after they had been brought here. All three grave stones are inscribed, and the texts survived in their entirety. The figural decorations are somewhat more fragmented, the upper pictorial tablet of one of these stones is almost completely missing.

Among the ceramic finds, an almost intact Late Roman lamp is worth mentioning and a small terracotta figurine head (Figure 7).

A significant number of coins also came to light at this site. Of these, an unusually well-preserved Regalianus coin is especially noteworthy.

The restoration of find materials is ongoing. Therefore, only materials which caught the eye at first

letanyag restaurálása folyik, így csak az első pillanatra is kiemelkedő darabokat említhettük meg. Feltűnően nagy számban kerültek elő terra sigillata töredékek, köztük ritka, kora római darabok is.

Reményeink és terveink szerint a feltárás hamarosan folytatódhat, s így a most nyitott kérdések egy része véglegesen tisztázható lesz.

R. Facsády Annamária

glance will be discussed here. An unusually great number of Samian ware sherds were found, including some rare early Roman Period specimens.

Hopefully, excavations soon will be continued and some of the now open questions will be answered once and for all.

R. Annamária Facsády

Irodalom – Literature

FACSÁDY 1976 – R. FACSÁDY A., Előzetes jelentés a késő római kori erőd déli védműveinek feltárásáról Bud.Rég. 24 (1976) 145-151

FACSÁDY 1995 – R. FACSÁDY A., Feltárás az aquincumi katonaváros délkeleti régiójában. Aquincumi Füzetek 1 (1995) 32-34